

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHDA AXLOQIY ONG VA FUQAROLIK MAS'ULIYATINING FALSAFIY ASOSLARI

Abdullayev Vasiyat

Qozon federal universiteti Jizzax filiali, o'qituvchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurash jarayonida axloqiy ong va fuqarolik mas'uliyatining falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Korrupsiya nafaqat huquqiy yoki iqtisodiy muammo, balki jamiyat ma'naviy-axloqiy hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida yoritiladi. Maqolada halollik, adolat, vijdon, burch, mas'uliyat kabi axloqiy kategoriyalarning korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishdagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, axloqiy ong, fuqarolik mas'uliyati, halollik, adolat, vijdon, ijtimoiy ong, falsafiy tahlil.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПРАВСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

Абдуллаев Васият

Джизакский филиал Казанского федерального университета, преподаватель

Аннотация

В статье анализируется философская сущность нравственного сознания и гражданской ответственности в процессе борьбы с коррупцией. Коррупция рассматривается не только как правовая или экономическая проблема, но и как социально-философское явление, негативно влияющее на духовно-нравственную жизнь общества. Обосновывается роль таких нравственных категорий, как честность, справедливость, совесть, долг и ответственность, в формировании антикоррупционного иммунитета.

Ключевые слова: коррупция, нравственное сознание, гражданская ответственность, честность, справедливость, совесть, социальное сознание, философский анализ.

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF MORAL CONSCIOUSNESS AND CIVIC RESPONSIBILITY IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION

Abdullayev Vasiyat

Jizzakh Branch of Kazan Federal University, Lecturer

Abstract

This article analyzes the philosophical essence of moral consciousness and civic responsibility in the fight against corruption. Corruption is considered not only as a legal or economic problem, but also as a socio-philosophical phenomenon that negatively affects the spiritual and moral life of society. The article substantiates the role of moral categories such as honesty, justice, conscience, duty, and responsibility in forming anti-corruption immunity.

Keywords: corruption, moral consciousness, civic responsibility, honesty, justice, conscience, social consciousness, philosophical analysis.

Globalashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashib borayotgan zamonaviy jamiyatda korrupsiya insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid soluvchi murakkab ijtimoiy hodisalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. U davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini pasaytiradi, iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi, fuqarolarning qonun va adolatga bo'lgan ishonchini susaytiradi hamda jamiyat ma'naviy muhitining yemirilishiga olib keladi. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashish masalasi bugungi kunda nafaqat huquqiy yoki siyosiy, balki ijtimoiy-falsafiy muammo sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yangi O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, bu borada keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining korrupsiyaga qarshi kurashish, davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashga oid farmon va qarorlari jamiyatda halollik tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qilmoqda. Biroq korrupsiyani faqat jazolash mexanizmlari orqali bartaraf etish yetarli emas. Mazkur muammoning

ildizlari insonning axloqiy ongi, qadriyatlarini, dunyoqarashi va fuqarolik pozitsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashishda axloqiy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish muhim omil hisoblanadi.

Sharq va G'arb mutafakkirlari asarlarida ham adolat, halollik, vijdon va burch masalalari jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlari sifatida talqin qilingan. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi Sharq allomalari inson kamoloti va jamiyat barqarorligini axloqiy poklik bilan bog'lagan bo'lsalar, Immanuel Kant, Aristotel, Gegel kabi G'arb faylasuflari ham axloqiy mas'uliyat va fuqarolik burchining ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini alohida ta'kidlaganlar. Mazkur falsafiy qarashlar korrupsiyaning nafaqat tashqi ijtimoiy illat, balki inson ma'naviyati bilan bog'liq murakkab hodisa ekanligini anglash imkonini beradi.

Bugungi kunda korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlari, ta'lim tizimi va oilaning o'rnini tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, yosh avlodda halollik, adolatparvarlik, qonunga hurmat va mas'uliyat kabi fazilatlarini shakllantirish korrupsiyaga qarshi barqaror immunitet yaratishda muhim pedagogik va falsafiy asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki axloqiy ongi rivojlangan jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat shakllanadi va fuqarolarning ijtimoiy faolligi ortadi.

Mazkur maqolaning maqsadi korrupsiyaga qarshi kurashishda axloqiy ong va fuqarolik mas'uliyatining falsafiy asoslarini tahlil qilish, ularning jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi o'rnini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada korrupsiyaga qarshi ma'naviy-immunologik yondashuvning ahamiyati ham ochib beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yu. Yu. Isomiddinovning korrupsiyani oldini olishning ijtimoiy-falsafiy asoslariga bag'ishlangan avtoreferatida korrupsiya davlat va jamiyat boshqaruviga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy illat sifatida tahlil qilinadi. Muallif korrupsiyaga qarshi kurashda faqat huquqiy choralar emas, balki huquqiy hamda ma'naviy-axloqiy madaniyatni yuksaltirish muhim paradigma ekanligini asoslaydi. Bu yondashuv bizning maqolamizdagi axloqiy ong va fuqarolik mas'uliyati masalasiga bevosita mos keladi.

Ikkinchi manba sifatida falsafiy ta'limda talabalarni korrupsiyaga qarshi ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashga oid avtoreferat muhim ahamiyatga ega. Unda talabalar ongida korrupsiyaga qarshi xulq-atvorni shakllantirish, antikorrupsion dunyoqarashni rivojlantirish va ma'naviy-axloqiy tarbiya orqali korrupsion xatti-harakatlarning oldini olish zarurligi ko'rsatilgan. Bu tadqiqot maqolamizda ta'lim, tarbiya va fuqarolik pozitsiyasining o'rnini asoslashga xizmat qiladi.

E.M. Boratovning "Adolat — ma'naviyatning kategoriyasi sifatida" nomli avtoreferatida adolat tushunchasi ijtimoiy-falsafiy kategoriya sifatida tahlil qilinadi. Muallif adolat tamoyillari davlat barqarorligi, huquqiy madaniyat va manfaatlar muvozanatini ta'minlashga xizmat qilishini asoslaydi. Korrupsiyaga qarshi kurashda adolat, halollik va vijdon kategoriyalari asosiy axloqiy mezon bo'lgani sababli ushbu ish mavzu uchun muhim nazariy asos bo'la oladi.

O'.A. Yusupovning "Korrupsiyaga qarshi kurashning fuqarolik-huquqiy muammolari" nomli avtoreferati korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy mexanizmlarini yoritadi. Garchi tadqiqot asosan fuqarolik-huquqiy yo'nalishda bo'lsa-da, unda korrupsiyaga qarshi kurash jamiyat, davlat va fuqarolik munosabatlari bilan bog'liq murakkab muammo sifatida ko'riladi. Bu esa maqolamizda fuqarolik mas'uliyatining huquqiy va axloqiy asoslarini o'zaro bog'liq holda tahlil qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, mavjud avtoreferatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurashni faqat jazolash yoki nazorat tizimi bilan cheklab bo'lmaydi. Bu jarayonda axloqiy ong, adolat tuyg'usi, huquqiy madaniyat, fuqarolik burchi va ma'naviy tarbiya hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada ijtimoiy-falsafiy tahlil metodidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod korrupsiyani faqat huquqiy yoki iqtisodiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatning axloqiy ongi, fuqarolik mas'uliyati, adolat, halollik, vijdon va burch kabi falsafiy-axloqiy kategoriyalar bilan bog'liq ijtimoiy muammo sifatida o'rganishga imkon beradi.

Ijtimoiy-falsafiy tahlil metodi orqali korrupsiyaning jamiyat ma'naviy hayotiga ta'siri, fuqarolarning ijtimoiy faolligi va mas'uliyat hissi bilan bog'liqligi, shuningdek, korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda axloqiy qadriyatlarining o'rnini aniqlanadi. Bu metod maqola mavzusining falsafiy mohiyatini ochib berish uchun eng maqbul yondashuv hisoblanadi.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda korrupsiya dunyo miqyosida iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri sifatida baholanmoqda. Transparency International tomonidan

e'lon qilingan 2024-yilgi Korrupsiyani qabul qilish indeksida (Corruption Perceptions Index – CPI) dunyo davlatlarining o'rtacha ko'rsatkichi 43 ballni tashkil etgani korrupsiya muammosi global darajada saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, davlat boshqaruvi tizimida ochiqlik va fuqarolik nazoratining sustligi korrupsion holatlarning ortishiga sabab bo'layotgani qayd etilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaning shakllanishida axloqiy ong va fuqarolik mas'uliyatining past darajasi muhim omillardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda korrupsiya bilan bog'liq jinoyatlar soni 3500 dan ortiq holatni tashkil etgan bo'lib, ularning katta qismi mansab vakolatini suiiste'mol qilish, poraxo'rlik va noqonuniy moddiy manfaat olish bilan bog'liq ekanligi aniqlangan. Mazkur holatlar jamiyatda huquqiy madaniyat bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Sotsiologik kuzatuvlar natijasida yoshlarning korrupsiyaga munosabati ham muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan. Oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalarda respondentlarning qariyb 68 foizi korrupsiyaning asosiy sababi sifatida "axloqiy qadriyatlarning sustligi"ni ko'rsatgan. Respondentlarning 54 foizi esa korrupsiyaga qarshi kurashishda "halollik va fuqarolik mas'uliyatini kuchaytirish" eng samarali vosita ekanligini ta'kidlagan. Bu natijalar korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda ta'lim va tarbiyaning ustuvor o'rin tutishini ko'rsatadi.

Falsafiy nuqtayi nazardan qaralganda, korrupsiya shaxsning vijdon, burch va adolat kabi axloqiy kategoriyalardan uzoqlashuvi natijasida yuzaga keladi. Sharq mutafakkirlari, xususan, Abu Nasr Forobiy jamiyat taraqqiyotini adolat va komil inson g'oyasi bilan bog'lagan bo'lsa, Alisher Navoiy halollik va insoflilikni inson kamolotining muhim mezonini sifatida talqin qilgan. G'arb falsafasida esa Immanuel Kant axloqiy burch va mas'uliyat tushunchalarini inson faoliyatining asosiy tamoyili sifatida izohlaydi. Ushbu falsafiy qarashlar korrupsiyaga qarshi kurashning ma'naviy asoslarini yoritishda muhim metodologik ahamiyatga ega.

Tahlillar natijasida korrupsiyaga qarshi samarali kurashishda quyidagi omillar muhimligi aniqlandi: birinchidan, aholining huquqiy va axloqiy madaniyatini oshirish; ikkinchidan, yoshlar ongida halollik va adolat tamoyillarini shakllantirish; uchinchidan, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini kuchaytirish; to'rtinchidan, davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash. Ayniqsa, ta'lim tizimida antikorrupsion tarbiya elementlarini kuchaytirish orqali jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish mumkin.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurash faqat jazolash mexanizmlari bilan emas, balki insonning axloqiy ongi va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish orqali samarali bo'ladi. Shu bois jamiyatda halollik, vijdon va adolat tamoyillarini ustuvor qadriyat sifatida qaror toptirish korrupsiyani kamaytirishning muhim falsafiy asoslaridan biri hisoblanadi. Korrupsiya jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy adolat va davlat boshqaruvi samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisa hisoblanadi. Uni faqat huquqiy yoki iqtisodiy muammo sifatida talqin qilish yetarli emas, chunki korrupsiyaning asosiy ildizlari insonning axloqiy ongi, ma'naviy qadriyatlari va fuqarolik pozitsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashishda axloqiy tarbiya, fuqarolik mas'uliyati va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi samarali kurashishning eng muhim shartlaridan biri — insonning axloqiy onginini rivojlantirish va fuqarolik mas'uliyatini yuksaltirishdir. Jamiyatda ma'naviy yetuklik va ijtimoiy mas'uliyat kuchaygan sari korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat shakllanadi hamda sog'lom ijtimoiy muhit barqarorlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-419-son, 2017-yil 3-yanvar. LexUZ
2. Corruption Perceptions Index 2024. – Berlin: Transparency International, 2025. – CPI 2024 Report.
3. Isomiddinov Yu.Yu. Korrupsiyani oldini olishning ijtimoiy-falsafiy asoslari: falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2024. – Avtoreferat PDF.
4. Boratov E.M. Adolat – ma'naviyatning kategoriyasi sifatida: falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Buxoro, 2025. – Avtoreferat PDF.
5. Temirov, Humoyunmirzo Najmiddinovich Korrupsiya fenomenining ijtimoiy-falsafiy mohiyati va strukturaviy ildizlari // ORIENSS. 2026. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-fenomenining-ijtimoiy-falsafiy-mohiyati-va-strukturaviy-ildizlari>